

Навчальне завдання є формою вираження несвідомого, тобто чинником, що зумовлює пізнання. У процесі навчання широко використовуються пізнавальні завдання, специфічність яких полягає в тому, що вони сприяють розширенню та уточненню кола знань учня, засвоєнню ґрунтовної інформації тощо.

Соціоадаптаційні (особистісні, середовищні / соціокультурні – зокрема, взаємодія з представниками осередків окремих культур, отримання інформації засобами жестової мови тощо). Можуть полягати в наявності бар'єрів на шляху до формування навичок: пристосування до умов соціального середовища; організації адекватної системи відносин із соціальними об'єктами; прояву рольової пластичності поведінки; інтеграції в соціальні групи, засвоєння стабільних соціальних умов, прийняття норм і цінностей нового соціального середовища, форм соціальної взаємодії.

Виявлення **рівня підтримки** (при інтенсивності труднощів II, III, IV, V ступенів) виступає індикатором переведення певних особливостей розвитку до статусу особливих освітніх потреб у наданні освітніх послуг закладом освіти, а значить - у пристосуванні освітнього середовища до стану розвитку дитини. Слід мати на увазі, що виявлені під час обстеження особливості дитини, які проявляються у вигляді певних труднощів, але не створюють бар'єру на шляху до опанування шкільних знань (що може трапитися

внаслідок високих адаптивних можливостей організму дитини або сприятливих компенсаторних чинників навколишнього середовища, які мали вплив упродовж усього попереднього життя дитини), не набувають статусу особливих освітніх потреб і тому не потребують спеціальних налаштувань освітнього середовища [2].

Запровадження інклюзивної практики в навчанні можна розглядати як один із багатьох аспектів інклюзії в суспільстві загалом, оскільки інклюзія передбачає розкриття кожної дитини, її індивідуалізації за допомогою облаштування відповідних умов, які б не лише відповідали її здібностям, а й відкривали сильні сторони. Отже інклюзивне навчання це спосіб отримання освіти дітьми з особливими потребами за місцем свого проживання та врахування їх індивідуальної траєкторії розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти». URL: <http://surf.li/gjfkfk>
3. Адлер А. Практика і теорія індивідуальної психології. URL: <http://surf.li/gjkkp>
4. Виготський Л. Проблеми дефектології. URL: <http://um.co.ua/13/13-1/13-133891.html>

В. В. Басик,

методист ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

КОМПЕНСАЦІЯ ТА КОРЕКЦІЯ РОЗВИТКУ ДИТИНИ З ПОРУШЕННЯМ ЗОРУ

Тема розвитку дитини завжди була цікава для науковців. Відомий вчений Л.С. Виготський покладав в основу розвитку дитини вищі психічні **функції** — поняття, яке об'єднує форми та види **пізнавальних процесів**, а саме: **довільні та опосередковані форми сприйняття, уваги, пам'яті, уяви, мислення і мови (письма)**. Найбільш визначною та поширеною концепцією в педагогіці стало визначення поняття про **первинні і вторинні порушення**. Первинні порушення виникають в результаті органічного пошкодження або недорозвинення будь-якої біологічної системи (аналізаторів, вищих відділів головного мозку та ін.) внаслідок впливу патогенних факторів. Вторинні – мають характер психічного недорозвинення і порушень соціальної поведінки, безпосередньо не впливають з первинного порушення, але обумовлених ним (порушення мовлення у глухих, порушення сприйняття і просторового орієнтування у сліпих та ін.) Чим далі наявне порушення стоїть від біологічної основи, тим успішніше воно піддається психолого-педагогічній корекції. «Найбільш виховуваними виявляються вищі функції порівняно з елементарними» [2, С. 131]

Завданням педагогіки, на його думку, є компенсація вторинних порушень, «дорозвиток» чи дозрівання вищих психічних функцій у структурі порушень. Для подолання первинних порушень необхідне медичне втручання, а вторинне підлягає коригуючому педагогічному впливу. Причому

коригуючий педагогічний вплив розглядається як необхідний чинник виховання і розвитку дітей з особливими потребами, що обґрунтовано думкою багатьох вчених, що займалися цією проблемою, а саме: Р. Боскіс, Т. Власова, М. Певзнер, Ж. Шиф, Б. Тупоногов, Г. Якунін, В. Синьов, Є Синьова, О. Хохліна [14]. Як показують їх дослідження, зниження розумової працездатності дітей із порушенням зору призводить до низької результативності їхньої інтелектуальної діяльності, до труднощів у навчанні, таким дітям важко засвоїти шкільну програму масової школи.

Аналіз наукової літератури показує, що корекція – це найважливіша складова соціального, а саме освітнього впливу на розвиток дитини з особливими потребами. Визначенню її сутності сприяли дослідження українських учених І.Г. Єременка, А.І. Капустіна, В.О. Липи, М.П. Матвєєвої, С.П. Миронової, В.М. Синьова, Н.М. Стадненко, О.П. Хохліної та ін.

Корекція – це спеціально організований педагогічний процес, спрямований на послаблення, долання порушень розвитку, запобігання їм та сприяння розвитку аномальної дитини загалом з метою щонайбільшого наближення до норми [3].

Розрізняють два види корекції: **загальну та індивідуальну**. Загальна корекція спрямована на розвиток усіх дітей з порушеннями розвитку чи дітей певної категорії. Вона проводиться у фронтальній або

груповій формі. Індивідуальна корекція спрямовується на розвиток певної дитини з урахуванням структури її порушення та індивідуальних особливостей. Проводиться така робота в індивідуальній формі. Корекція порушень розвитку здійснюється як на спеціально організованих з цією метою заняттях в урочний та позаурочний час, так і процесі вивчення предметів, передбачених програмами освітнього закладу та під час виховної роботи.

Така робота проводиться відповідно психологами, учителями, корекційними педагогами, вихователями, батьками.

Корекція – це відносно самостійне педагогічне явище у системі спеціальної освіти, що здійснюється за допомогою педагогічних засобів – змісту, методики, організаційних форм [14].

Корекційно-розвивальна робота може проводитися у процесі навчання та виховання дитини. А педагогічний процес, який передбачає корекцію розвитку дитини, називається корекційно спрямованим. Оскільки корекційний вплив спрямовується на розвиток дитини, то використовуються такі поняття, як «корекційно-розвивальна робота» та «корекційний розвиток» [3].

Для спеціальної освіти особливо важливим є те, що в основу навчання та виховання покладається корекція порушень розвитку дитини. Корекція розглядається як основа, стрижень усієї освітньої роботи у закладі загальної середньої освіти та спеціальному закладі. Ефективність навчання та виховання дітей знижується без цілеспрямованого подолання порушень у розвитку дитини, а саме ускладнюється процес оволодіння необхідними знаннями, уміннями, навичками, становлення у них діяльності, спілкування, особистості [7].

Корекція розвитку дитини з особливими потребами значною мірою обумовлюється компенсаторними механізмами. Для розуміння суті компенсації важливу роль зіграли дослідження П.К. Анохіна, Л.С. Виготського, О.Р. Лурія, В. Штерна, А. Адлера, М. Д. Ярмаченка та інших.

Компенсація – це відновлення, заміщення недорозвинених чи пошкоджених функцій у людини шляхом використання збережених або перебудови частково порушених функцій [13].

Виокремлюють два види компенсації:

– **внутрішньосистемна**, коли відбувається перебудова чи заміщення втрачених функцій у межах однієї системи (наприклад, порушення механічної пам'яті за рахунок пам'яті логічної, смислової);

– **міжсистемна**, коли використовуються можливості різних систем (наприклад, у людей з порушенням зору в процесі розвитку використовуються тактильні відчуття).

Визначені також рівні компенсації:

Біологічний рівень, коли компенсація відбувається на рівні розвитку людини як живого організму, індивіда та характеризується як автоматичний, неусвідомлений процес.

Психологічний рівень – це суто людський рівень компенсації, що відбувається переважно з залученням свідомості, волі, особистісних властивостей. Компенсаторні процеси на цьому рівні відбуваються завдяки тому, що людина оцінює свої особливості й можливості у зв'язку з наявністю певних порушень та ставить перед собою реальні цілі, які намагається досягти для збереження позитивного ставлення до себе, самоповаги [14].

Формування компенсаторних способів діяльності у дітей із порушенням зору тісно пов'язане із корекцією порушень вторинного характеру. Реалізація цієї мети базується на врахуванні вікових особливостей дітей. [8].

Оскільки дитина із порушеннями зору отримує недостатньо візуальної інформації, їй необхідно опанувати компенсаторними навичками, до прикладу, за рахунок розвитку тактильних відчуттів і посилення функції слухових аналізаторів. Тобто, компенсаторні навички забезпечують використання функцій різних систем і органів замість відсутніх або порушених.

Надбання і вдосконалення компенсаторних навичок у дітей з порушеннями зору дозволяє їм свідомо жити повноцінним життям. При цьому вирішальну роль грають стосунки з навколишнім світом [8].

Для розвитку компенсаторних навичок має важливе значення розвиток уваги, мислення, пам'яті, волі. Дослідження психологів показали, що розвиток психічних процесів у дитини більшою мірою пов'язаний не з гостротою зору, а з цілеспрямованістю і своєчасністю проведеної роботи із створення у дітей розвинутої системи уявлень, а також роботи з розвитку і збагачення їх чуттєвого досвіду [11].

Компенсаторна система складається з ряду психічних утворень, процесів, які виникають в результаті формування особистості дитини.

Необхідні заходи щодо компенсації порушень зорового сприйняття можуть бути різні і залежать від багатьох чинників. Це і ступінь зорового порушення, і час настання зорового порушення, його причини, присутність і характер супутніх захворювань. На розвиток компенсаторних навичок впливає система виховання і навчання, а також організація активної самостійної діяльності дитини [10].

Розвиток компенсаторних навичок дітей з порушеннями зору забезпечується розвитком у них тих психічних процесів і якостей, які формують повноцінну особистість. Розвиток компенсаторних навичок буде тим успішнішим, чим краще розвинені у дитини процеси мислення, мови, сприйняття, уявлення. Крім того, дитина повинна вміти здійснювати активні розумові операції з предметами, уявні процеси оборотності - уміти уявити будь-який предмет в різних положеннях [10].

Однією з найважливіших умов успішної компенсації є розвиток у дитини мотивації до діяльності, вироблення у неї активної позиції щодо навколишнього світу.

Компенсація будь-якого порушення є рефлекторною діяльністю центральної нервової системи. Вироблення компенсаційних навичок стимулюється зовнішніми обставинами і ґрунтується на локалізації таких нервових процесів, що відбуваються в мозку людини, як аналіз і синтез [14].

У процесі компенсації на основі діяльності функціонуючих аналізаторів утворюються складні динамічні системи зв'язку. [2].

Для компенсації порушень у слабозорих мають бути розвинені функції сприйняття предметів з допомогою збережених аналізаторів. Потрібне оволодіння розвиненими рухами, наявність диференційованих і узагальнених образів уявлень про навколишній світ. Важливим є уміння дитини подумки зберігати образи і виконувати з ними уявні дії [1].

Важливим також є уміння визначати зв'язок між предметами, звертаючись до загальних для них властивостей і ознак. Це досить складні розумові процеси, здатні компенсувати дитині недостатній зір і дозволити їй соціально адаптуватися у навколишньому світі.

Необхідною умовою компенсації зору є розвиток комунікативних навичок, у тому числі **мовлення**. Мовлення для дитини, що погано або взагалі не бачить, – це і засіб спілкування, і засіб компенсації порушень. Розвиток компенсаторних навичок характеризується формуванням міцних зв'язків між діючими аналізаторами, що призводить до полісенсорного сприйняття. Зорові, слухові, рухові і інші сприйняття і рухи, поступово з'єднуються в єдиній системі, дають можливість дитині реагувати на істотні для неї дії дорослих і готують до подальших самостійних дій. Пізніше відбувається виділення і диференціація ознак навколишніх предметів [14].

Дитина починає розрізняти якості, властивості предметів. Процес формування мови супроводжується спілкуванням. Поступово у дитини починають з'являтися образи і уявлення, тобто відбувається формування уміння подумки уявляти предмети та їх ознаки і зберігати ці образи в пам'яті [14]. Без добре розвинутого мовлення

соціальна адаптація дитини з порушеннями зору практично неможлива.

Таким чином, вироблення компенсаторних навичок у дітей з порушеннями зору є важливим засобом їх соціальної адаптації.

Сліпа або слабозора дитина має всі можливості для високого рівня психічного розвитку і повноцінного пізнання навколишнього світу з опорою на мережу збережених аналізаторів. В умовах спеціального навчання формуються адекватні прийоми і способи використання слухового, шкірного, дотикового, нюхового, вібраційного і інших аналізаторів, що є сенсорною основою для розвитку психічних процесів. Завдяки цьому розвиваються вищі форми пізнавальної діяльності, які є провідними в компенсаторній перебудові сприйняття [13].

Вказані умови є необхідними компонентами спеціального розвиваючого соціального середовища, що організують життєдіяльність дітей з порушеннями зору за допомогою створення особливої соціально-психологічної атмосфери, яка ґрунтується на гармонійному поєднанні взаємовідносин дитини зі світом, що її оточує, а тому спонукає дітей бути активними і цілеспрямованими [14].

Успішне засвоєння матеріалу передбачає постійне закріплення сформованих навичок через різноманітні завдання і вправи, пов'язані з раніше вивченим.

З метою підтримання у дітей інтересу до навчання заняття слід проводити в ігровій формі, використовуючи посібники, іграшки та дидактичні ігри, натуральні об'єкти, доступні для сприйняття незрячими. Значне місце займають вправи з практичним змістом, екскурсії, дидактичні та сюжетно-рольові ігри з використанням інтерактивних технологій [14].

Оцінювання знань і вмінь учнів балами на заняттях з компенсаторного розвитку недоцільне, бо має суто індивідуальний характер. Результат оцінюється насамперед за рівнем набутої дітьми компетентності, а також сформованими вміннями та навичками.

Процес компенсації залежить від багатьох причин, але, в основному, від співвідношення ступеня порушення та розвитку психічних процесів мислення, мовлення, свідомості. У навчанні потрібно спиратися не стільки на уже досягнуте дитиною, скільки на ті процеси, які ще розвиваються і не сформовані. Отже, у процесі компенсації відбувається перебудова особистості дитини з особливими потребами, а саме з порушенням зору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Войтко В. Основні закони матеріалістичної діалектики та їх застосування у педагогічних дослідженнях. *Наукова думка*. 2017. 50 с.
2. Виготський Л.С. Збірник праць: у 6 т. під ред.. Власової Т. А. Т. 5 Дефект і компенсація: Москва: Педагогіка. 2015. 218 с.
3. Діти з особливими потребами у загальноосвітньому просторі: початкова ланка / за редакцією: В. Бондаря, В. Засенка. Київ: 2004. 152 с.
4. Данієлс Е. Р. Залучення дітей з особливими потребами до загальноосвітніх класів. Львів: Товариство «Надія», 2000. 256 с.
5. Інклюзивна освіта: стан і перспективи розвитку в Україні: науково-методичний збірник. Київ: ФОП Придатченко П., 2007. 336 с.
6. Колупаєва А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади: Монографія. Київ: Педагогічна думка. 2007. 458 с.
7. Колупаєва А., Савчук Л. Діти з особливими потребами та організація їх навчання. Київ: «АТОПОЛ» 2011. 273 с.
8. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник / ред. кол. Н. Софій, І. Єрмаков та ін. Київ: Контекст. 2000. 336 с.
9. Педагогічна психологія: дошкільний та шкільний вік. Київ, 2005. С. 96-102.
10. Покутнева С. Компенсація як основна форма розвитку дітей із глибоким порушенням зору. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 2014. С. 44-55.
11. Савчин М., Василенко Л. Вікова психологія. Київ: Академвидав, 2015. 360 с.
12. Хохліна О. Психологопедагогічні основи спрямованості трудового навчання учнів з обмеженими розумовими можливостями. Київ, 2000. 41с.
13. Програма навчальної дисципліни «Інклюзивна освіта»/розроби. Порошенко М. Київ: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 60 с.
14. Програма корекційно-розвиткової роботи для підготовчих 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для сліпих дітей та дітей зі зниженим зором «Корекція розвитку» Укладач: Ю. В. Сулейманова. Харків. 2016. 35 с.

І. М. Литвин,

завідувач ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», кандидат педагогічних наук

ДИСТАНЦІЙНА ШКОЛА ОСОБЛИВОЇ ДИТИНИ ЯК КОМПЕНСАТОРНИЙ РЕСУРС ДЛЯ ЗДОБУТТЯ ЯКІСНОЇ ОСВІТИ

У зв'язку із російською військовою агресією, бойовими діями на території України та виникненню обставин, що становлять загрозу життю та здоров'ю мирних громадян, Міністерство освіти і науки України

надало додаткові роз'яснення та рекомендації щодо організації освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами, які надихнули завідувача ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти створити